

Puhuvatko mies ja nainen samaa kieltä?

Kielitieteilijät puhuvat naisten ja miesten tyylistä tai feminiinisestä ja maskuliinisesta vuorovaikutusmenettelystä. Näillä tarkoitetaan sitä, että vaikka me naiset käytämme samoja lauserakennesääntöjä tai samaa sanastoa kuin miehet, on mahdollista, että yksittäisissä keskustelutilanteissa on nähtävissä eroavaisuuksia, jotka liittyvät kielen tehtäviin tai suoraan omaan naisidentiteettiimme.

Yleisesti katsotaan kielenkäytön muotojen selittyvän niistä tilanteista, joissa kieltä tyypillisesti käytetään. Näin selittyvät havainnot tyttöjen ja poikien erilaisista kielellisistä vuorovaikutustavoista. Mitä enemmän sosiaaliset sukupuoli- tai sukupuoliroolit jossakin kulttuurissa eriytyvät, sitä selvemmat olivat ilmeisesti nämä kielenkäyttöönkin liittyvät erot. Stereotyyppinä niitä voidaan kuvata seuraavasti. (Maltz & Borker 1982). Maskuliiniselle tyylille on tyypillistä, että keskustelijat pyrkivät luomaan hierarkiaa puhujien kesken. Puhujiin kohdistuu paine saavuttaa valta-asema tai johtajuus, ja siihen käytetään myös kielellisiä keinoja. Tällaisia ovat käskyt, ohjeet, pilkanteko, halventaminen jne. Näihin voivat muut puolestaan vastata uhmaamalla, käskyistä kieltäytymällä tai lähtemällä mukaan peliin, jossa vastapuhuja yritetään tehdä naurunalaiseksi tai muuten nolata. Kielenkäytön perimmäinen tarkoitus on puhujan itsetehostus. — Toisena tyypillisenä maskuliinisen tyylin piirteenä on sekä pojilla että miehillä ha-

vaittu juttujen kertominen. Tässäkin puhujan kohdistuu suorituspainetta sikäli, että kuulijat puolestaan panevat kertojan koville heittämällä huulta tai keskeyttämällä hänet. Jutuilla on niilläkin tyypillisesti itsetehostusfunktio, joten niissä pyritään lyömään aina edellisen puhujan suoritus jollain paremmalla.

Feminiiniselle vuorovaikutusmenettelyle pidetään tyypillisenä seuraavia piirteitä. Puhujat toimivat pienissä, 2-3 hengen ryhmissä, joissa pyritään läheiseen keskusteluun, asioiden jakamiseen (olen kuullut amerikkalaisten naisten käyttävän usein ilmaisua "I want to share this with you"), ja tarkkaavaiseen kuunteluun. Keskustelussa ei pidetä hyväksyttävänä ristiriitoja synnyttäviä aiheita ja toista loukkaavia keskustelun muotoja. Puhujat oppivat tulkitsemaan toisiaan herkästi myös ei-kielellisten vihjeiden, kuten kasvoniilmeiden, äänensävyyn tai asennon perusteella. Juttuja saatetaan kertoa, mutta ne tehdään tyypillisesti yhteistyönä. "Sooloilu" ja itsetehostus koetaan negatiivisina, mutta tätä ei välttämättä ilmaista toiselle suoraan.

Myöskin puheenaiheissa on tällaisissa tilanteissa havaittu eroja. Miesten keskustelussa vältetään henkilökohtaisia puheenaiheita. Asiat yhdistetään mieluummin yleisiin puitteisiin. Jutuissa on usein sisältönä aikaisemmat seikkailut ja suoritukset. Naisilla puolestaan on usein aihe, johon liitetään henkilö-

kohtaisia elämyksiä ja kokemuksia. Naisten keskusteluissa ei ilmeisesti ole niin suurta arkuutta ottaa esille vaikeita henkilökohtaisia asioita kuin miehillä. Nämä ylläkuvatut erot ovat tutkimusten mukaan havaittavissa jo alle kouluikäisten keskusteluissa, ja ne jatkuvat aikuisikään. Ne ovat luonnollisesti myös tilannekohtaisesti määräytyviä siten että on kohtuullista väittää tyylien muodostuvan sitä stereotyyppisemmiksi mitä enemmän lapset esimerkiksi leikkivät vain oman sukupuolensa ryhmissä. Myös joukkoviestimet varmasti vaikuttavat siihen, millaiset käsitykset naisellisesta ja miehekkäästä kielenkäyttötavasta kulttuurissa vallitsevat.

Meidän kannaltamme ei kuitenkaan liene kiinnostavaa kuvata näitä tyylejä sinänsä – onhan paljon kielellistä variaatiota, joka liittyy puhujaryhmiin tai puhetilanteeseen. Olen ymmärtänyt, että tällaisessa tilanteessa, jossa olemme ensisijaisesti kiinnostuneita sellaisista yhteiskunnallisista rakenteista, jotka liittyvät naisen asemaan ja selittävät sitä, on tärkeää tarkastella myös kieltä naisliikkeen näkökulmasta käsin (ks. myös Hakulinen & Lautamatti 1988). Niinpä siirryn tuon lyhyen tutkimukseen perustuvan katsauksen jälkeen pohtimaan, millä tavalla nuo samat ilmiöt, joita yllä on kuvattu "tyyleinä", voidaan liittää muuhun naistutkimuksen tarjoamaan tietoon ja millainen poliittinen merkitys meille naisille on tavallamme suhtautua kieleen ja käyttää sitä.

Ensinnäkin voimme lähteä niistä havainnoista, joita psykologit ovat tehneet sellaisista persoonallisuudenpiirteistä, jotka kehittyvät ihmiselle siitä riippuen, kuuluuko hän valtaa pitävien ryhmään vai alistettujen ryhmään. Tällöin ei tietysti ole ensisijaisesti kysymys sukupuolirooleihin liittyvistä eroista. Niinpä esim. Baker-Miller (1976) pitää seuraavanlaisia olosuhteita ja niiden synnyttämiä piirteitä vallanpitäjäryhmän jäsenille tyypillisinä (lyhennän vastedes valtaa pitävien ryhmän jäsenen kirjaimilla VP). Ensinnäkin VP:lle on mahdollista torjua tietoisuuden sellaiset todellisuuden puolet, jotka ovat hänelle epä-

mieluisia tai vaikeita. Hän voi jättää alistettujen ryhmän jäsenen (A) tehtäväksi huolehtia näiden asioiden hoitamisesta sekä VP:n omasta mielenrauhasta. Täten VP:n käsitys todellisuudesta kapenee. Tämä tilanne tekee VP:lle myöskin vaikeaksi oppia tuntemaan kaikkia oman persoonallisuutensa puolia tai nähdä niitä realistisesti. Samalla hänelle syntyy tarve kontrolloida ympäristöään ja hän vakuuttuu vähitellen ulkoisen kurin ja vallankäytön tarpeellisuudesta yhteisön toiminnalle. Häneltä ei itseltään aina vaadita itsehallintaa eikä hän näin ollen voi oppia sellaiseen luottamaan muissakaan. Tällainen tilanne voi syntyä esim. johtajan ja alaisten suhteessa työpaikalla tai perheenisän suhteessa muuhun perheeseen.

Sellaiset elämänalueet, joissa tiukka kontrolli on vaikeaa, ja jotka edellyttävät epäitsekästä, kärsivällistä toimintaa (hoitotyö, kasvatustyö, monet toimistotyöt), jätetään mieluiten A:n käsiin, samoin kuin ihmissuhteiden ja sosiaalisten verkostojen ylläpitäminen sekä tunteiden käsittely. Näistä tuleekin sitten helposti A-ihmisten leimallisia ominaisuuksia (A-ryhmän jäsenet nähdään tunteellisina, epäloogisina, pikkutarkkoina, massana).

A-ihmiset eivät hekään opi tuntemaan itseään, sillä heidän on ennenkaikkea keskityttävä tuntemaan VP, jonka käytöksestä ja mielialoista he ovat riippuvaisia. A:n tehtävä on pitää yllä elämän arkista perusrakennetta huomaamattomasti ja saumattomasti. Kun suoran vallankäytön keinot puuttuvat, A oppii käyttämään epäsuoria keinoja, ja leimataan siitä syystä epäluotettavaksi, juonikkaaksi. A näkee todellisuuden monet kasvot, ne jotka VP haluaa nähdä ja nekin, jotka tämä haluaa olla näkemättä. A saattaa alkaa tuntea suojelehalua VP:tä kohtaan, koska tuntee tämän haavoittuvuuden.

A-ryhmään kuuluvien käsitykset itsestään heijastavat VP-ryhmän käsityksiä, ja täten he tuntevat itsensä VP-ryhmän rinnalla toisarvoisiksi. He ihailevat VP-ryhmän jäsenten piirteitä ja mielellään jäljittelevät näitä. Heil-

le ainoa tie ulos omasta toissijaisuudestaan näyttää olevan samaistuminen VP-ryhmään.

Ei jokainen valtaapitävä ole edelläkuvatun kaltainen, eikä jokainen alistetun ryhmän jäsen välttämättä juuri sellainen kuin yllä on kuvattu. Tarkoitus on osoittaa, miten johonkin ryhmään kuuluminen vaikuttaa yksilön minäkuvaan, ja selittää täten joidenkin meidän naisten kannalta kiinnostavien "naisellisina" pidettyjen piirteiden kehittymistä yhteiskunnallisista valtarakenteista käsin. Kuten jo mainitsinkin, edelläkuvattu jako perustuu valtaan, ei sukupuoleen, mutta juuri sitä kautta se selittää maskuliinisina ja feminiinisinä pidettyjä piirteitä, joita emme biologisen sukupuolen pohjalta pystyisikään selittämään. Tässä voimme nähdä nuo piirteet seurauksena naisten toisarvoisesta yhteiskunnallisesta asemasta, jota on jatkunut kulttuurissamme vuosisatojen ajan. Ja mikä nyt on tärkeää oivaltaa, on se, että osana sosiaalista rooliaamme, naisuuttamme, ne myös pitävät yllä toisarvoisuuttamme, usein sen minäkuvan muodossa, jota naisina kannamme, usein taas ulkoapäintulevina, stereotyyppiseen naiskuvaan pohjaavina paineina. Kielenkäyttö on eräs tällainen sukupuolijärjestelmän tukielementti. Kieli toimii sukupuolten perinteistä asemaa ylläpitävänä tekijänä usealla eri tavalla. Kielellä osoitamme keskinäisiä sosiaalisia suhteitamme: läheisyyttä, etäisyyttä, statusta ja valtaa. Kielellä ohjaamme, käskemme tai uhkaamme, kieltä kuuntelemme ja sen avulla pidämme yllä läheisiä ihmissuhteita. Meitä voidaan kuvata ja me kuvaamme itse itseämme kielen avulla.

Kaikkia kielen funktioita voidaan käyttää alistuskeinoina tai toisarvoisuuden ylläpitokeinoina. Itse asiassa tutkimus osoittaa, että näin tehdään. Joukkoviestinnässä ja kirjallisuudessa nainen on joko näkymätön tai leimallisesti nainen, poikkeus miehestä, joka kannattaa mainita vain jos kyseessä on jokin biologiseen tai stereotyyppiseen sosiaaliseen naiseuteen liittyvä erityispiirre. Muulloin voidaan ihmiseen liittyvät asiat käsitellä viittaamalla mieheen, josta täten tulee perusihmi-

nen. Tätä kutsutaan androsentriseksi eli mieskeskeiseksi näkökulmaksi.

Toiseksi, naiseen viitataan kun halutaan tehdä meidät naurunalaisiksi tai halventaa meitä. Kun Reagania halutaan oikein solvata, häntä verrataan naiseen. Newyorkilaisen **Village Voice** -lehden mukaan Reagan on toiminut virassaan johdonmukaisen naisellisesti. Hän on osoittanut, että on hyve antaa tunteiden ohjata päätöksentekoa. Hän on todistanut, että presidentiltä ei vaadita älyä ja hän on ollut oikeellinen, muuttanut mieltään alituisen.

Huomatkaa, että tässä esiintyy joukko juuri noita alistettujen ryhmän leimallisia piirteitä. Erityisen tavallista on nykyisin esittää halventavia näkökulmia feminismistä ja feministeistä.

Kolmanneksi, ja tämä on ehkä tärkeintä tunnistaa, meille naisille syntyy ristiriitatilanne itse kielenkäyttötavoista. Alussa kuvattu perinteinen naistyyli ei välttämättä anna meille keinoja selviytyä sellaisista tilanteista, joissa haluamme ajaa jotain tärkeänä pitämäämme asiaa, käsitellä julkisesti kielteisiä ja vaikeita asioita ja selvittää ristiriitoja. Nämä tuntevat niin mahdottomilta taidoilta, että vaihtoehtoina näyttää usein olevan koko tilanteesta väistyminen tai sitten aggressiivisen maskuliinisen tyylin ja siihen liittyvien haittojen hyväksyminen. Olen kuullut hyvinkin kouliintuneilta ay-naisilta, miten miesten solvaukset ovat saattaneet täysin nujertaa heidät. Olimme yhtä mieltä siitä, että tällainen merkitsee vähän turhan helppoa voittoa, ja aloimmekin miettiä keinoja jokaisen naisen valmistamiseksi näihin tilanteisiin.

On kuitenkin olemassa vaihtoehto, jota esim. USAssa markkinoidaan koulutetuille naisille nk. assertiivisuus-kursseina. **Assertive** on sana, jota on vaikea kääntää. Jämäkkyys on mielestäni liian maskuliininen sävylytään. Assertiivinen viestintä tarkoittaa avointa, rohkeaa ja myönteistä tapaa välittää tietoa itsestään, omista tarpeistaan ja tunteistaan sekä taitoa kuunnella muita — taitoja joita tarvitsevat tietysti niin miehet kuin naisetkin (esim. Miller 1982).

Näen tällaisten myönteisten, suoraan viestintään tähtäävien taitojen puutteen erityisen suurena ongelmana kahdellakin tapaa. Ensinnäkin ne ovat juuri niitä julkisen kielenkäytön taitoja, joiden avulla voimme muuttaa omaa asemaamme ja perinteisiä käsityksiä naisista. Maskuliiniset, alistamiseen tai vaientamiseen tähtäävät vuorovaikutustavat eivät voi olla tavoitteenamme.

Toiseksi, naisliikkeen perustana on naisten keskinäinen ymmärrys ja solidaarisuus, se että tavoitamme toisemme, löydämme yhteiset intressimme ja voimme sopia siitä, mihin haluamme vaikutusvaltaamme käyttää, jotta se tosiaan koituisi yhteiseksi hyväksi. Tämäkin edellyttää uudenlaisia, avoimia ja yhteistyöhakuisia kielenkäytön keinoja. Jos meillä on perinteinen puhujarooli naisina, eli sellainen, jossa yritämme siloitella ristiriitoja, pitää ennenkaikkea yllä hyvää sosiaalista ilmapiiriä ja jossa vältämme ristiriitoja, koska pelkäämme ihmissuhteidemme kärsivän, pidämme itse asiassa yllä juuri tuota toisarvoisen asemaa. Meidän on kehitettävä sellaisen kielenkäytön keinot, jotka tekevät naisten välisen avoimuuden

ja läheisyyden mahdolliseksi ja joille yhteiskuntaa muuttava yhteistyö voidaan perustaa. Samalla opettelemme toimimaan vaikeisakin julkisissa kielenkäyttötilanteissa, neuvotteluissa, kokouksissa ja seminaareissa toisiamme tukien, ristiriitoja välttämättä, ja antamatta halventamisen tai naurunalaiseksi tekemisen johtaa poisvetäytymiseen. Kielentutkijana ja feministinä näen tällaisen toiminnan tärkeänä naispolitiikan osana.

Kirjallisuus

- BAKER-MILLER, Jean. *Towards a New Psychology of Women*. Penguin, 1976.
- HAKULINEN, Auli & LAUTAMATTI, Liisa. *Näkökulma kielentutkimukseen*. Teoksessa: SETÄLÄ, Päivi (toim.). *Akanvirtaan*. Yliopistopaino, Helsinki 1988.
- MALTZ, D.N. & BORKER, Ruth A. *A Cultural Approach to Male-Female Miscommunication*. Teoksessa: GUMPERZ, J. (toim.). *Language and Social Identity*. Cambridge University Press, Cambridge 1982.
- Suomeksi referoinut MÄKELÄ, Klaus. *Puheen tulkintasaännöt ja sosiologinen kulttuuritutkimus*. *Sociologia* 1/1987, 1-14.
- MILLER, Sherod et al. *Straight Talk*. Signet Books, New York 1982.